

Stadsgezichten *door de eeuwen heen*

Isaac Ouwater (1750-1793),
*Gezicht op de Keizersgracht
te Amsterdam, 1787*;
olieverf op doek, 61,9x77,4 cm
(Foto Sotheby's)

Met de opkomst van de steden Amsterdam, Dordrecht en Den Haag neemt de belangstelling voor de eigen stad steeds meer toe. Deze economische ontwikkeling is er zeker ook reden voor dat de stad onderwerp van de kunstenaar werd. Sommige kunstenaars werkten uitsluitend in olieverf, maar er waren er ook die de stad op papier vastlegden.

Jim van der Meer Mohr

ONLANGS WERD BIJ Sotheby's in Londen een prachtig schilderij geveild van de hand van de achttiende-eeuwse topografische kunstenaar Isaac Ouwater. Op een werkelijk zeer fraaie manier, laat de kunstenaar ons een stukje Amsterdam

uit zijn tijd zien.

Dergelijke stadsgezichten waren in de achttiende eeuw zeer populair. In de talrijke schilderijen-kabinetten die ons land rijk was kon men overal dit soort werken aantreffen. Ook waren geteken-

Orfina 2006 m. 4

Jan van Call (1655-1703), *Gezicht op de Hofvijver te Den Haag*; pen in bruin, penseel in kleur, 199x392 mm (Collectie Haags Gemeentearchief)

de stadsgezichten zeer geliefd. In de achttiende en negentiende eeuw zijn er veel tekeningencollecties ontstaan, waar deze stadsgezichten ook deel van zijn gaan uitmaken. Hierdoor was er sprake van een enorme productie. Een aantal van deze collecties heeft later de basis gevormd van de topografische atlanten van de stedelijke en provinciale archieven.

Het stadsgezicht als zelfstandig genre is opgekomen in de tweede helft van de zeventiende eeuw, maar zijn oorsprong vindt men in de cartografie. Op prenten en plattegronden van steden zien we het beeld van de stad vaak als randversiering, vaak uitsluitend het stadsprofiel. Vanzelfsprekend is het stadsgezicht zeer verwant aan de landschapsschilderkunst. In feite zijn deze twee genres zeer nauw met elkaar verbonden. Stadsprofielen waren lange tijd een soort 'decor' van een landschap. Ook religieuze voorstellingen in een landschap, bijvoorbeeld de vaak afgebeelde *Rust op de vlucht naar Egypte*, kennen nogal eens een stadsgezicht als achtergrond.

Minutieus getekend

Een fraai voorbeeld van een zeer minutieus weergegeven stadsbeeld is de tekening van Jan van Call in het Haagse Gemeentearchief. Deze tekening geeft een zeer karakteristiek stukje Den Haag weer: we zien het Hofvijver-complex met van links naar rechts het in de jaren 1640-45 gebouwde Mauritshuis, de oude kasteleinswoning van het Binnenhof – sinds Thorbecke beter bekend als het torentje van de Minister-president – de Trêveszaal en de overige Binnenhof-gebouwen. Rechts over de vijver kijken we op het Buitenhof en de oude gebouwen die tot de jaren twintig van de vorige eeuw aan de vijverkant van de Gevangenpoort stonden. Boven de gebouwen prijkt de Grote of St. Jacobskerk. Rechts zien we het schelpenpad en de huizen aan de Lange

Vijverberg. Op de kop is een ereboog te zien. Hierdoor is de tekening goed te dateren, namelijk circa 1691. Deze erepoorten op het Buitenhof en aan de Plaats waren opgericht ter ere van de komst van de stadhouder-koning Willem III op 5 februari 1691. Van Call heeft dit punt meerdere malen weergegeven.

Elegant Den Haag

Een jaar later schilderde Gerrit Adriaansz Berckheijde een gezicht op de Hofvijver vanaf de Korte Vijverberg. De in Haarlem geboren schilder behoort samen met Jan van der Heijden tot de bekendste topografische schilders van de zeventiende eeuw.

Op dit schilderij geeft Berckheijde het elegante Den Haag weer. Op de voorgrond zien we een jachtgezelschap met hazewindhonden en valken op een zogenaamde 'cagie'. Links de Binnenhofgebouwen en aan de overzijde van de vijver zien we weer de Grote of St. Jacobskerk en de oude gebouwen tussen Buitenhof en Plaats. De

Gerrit Adriaansz Berckheijde (1638-1698), *Gezicht op de Hofvijver te Den Haag*, 1692; olieverf op doek, 52,8x63 cm (Collectie Haags Historisch Museum)

Isaac Ouwater (1750-1793),
op het Buitenhof te Den Haag,
olieverf op doek, 52,5x61,9 cm
(Haags Historisch Museum)

trapgevel van de gevangenpoort komt er net bovenuit. Rechts van die gebouwen kijken we op de Plaats. Onder de bomen rechts zien we op de Lange Vijverberg nog net een koets met vier paarden rijden, ook weer een verwijzing naar het voornamen Den Haag.

Dat het schilderij in tegenstelling tot de tekening van Van Call in het atelier ontstaan is, blijkt uit een aantal topografische onnauwkeurigheden. Zo'n beetje achter het bootje zien we een gebouw dat de oude Hofkapel moet zijn. Vergelijkt men dit gebouw echter met het gebouw op de tekening dan zien we dat er op het schilderij aan de waterkant uitbouwjes zichtbaar zijn. Dit wijst erop dat Berckheijde zich heeft laten leiden door voorbeeld van voor 1644, het jaar waarin de Hofkapel is afgebrand. Pas in 1688 werd de Hofkapel weer opgebouwd en toen zijn de huisjes, zoals bij Van Call is te zien, niet meer teruggekeerd. Vermoedelijk heeft Berckheijde in zijn atelier een prent gebruikt. Dergelijke topografische onjuistheden zien we in de zeventiende eeuw wel vaker.

Populariteit stijgt

In de achttiende eeuw nam de populariteit van het stadsgezicht enorm toe. Ook ging men steeds nauwkeuriger werken. Veel kunstenaars legden zich toe op dit genre en het lijkt alsof ze het land onderling verdeeld hebben. Zo waren in de provincie Utrecht vooral Jan de Beijer en de gebroeders Van Liender actief. In Noord-Holland werkte Cornelis Pronk en in de Haagse regio de familie La Fargue. Isaac Ouwater woonde en werkte voornamelijk in Amsterdam, maar heeft ook in andere steden gewerkt als Utrecht, Hoorn en Den Haag. Qua stijl lijkt Ouwater beïnvloed te zijn door de zeventiende-eeuwse kunstenaar Jan van der Heijden. Wat meer landelijk werkte Jan ten Compe. Van de eveneens uit Amsterdam afkomstige Jan Ekels kwam onlangs een fraai paar Leidse stadsgezichten onder de hamer bij Christie's Amsterdam.

Het eerder genoemde schilderij van Ouwater geeft ons een fraai gezicht op de Keizersgracht vanaf de Westermarkt gezien. Rechts op de voorgrond zien we de in 1619 gebouwde Westerhal,

ook wel Vleeshal genoemd. Deze hal is in 1857 afgebroken. Aan de overzijde van de gracht woonde in het eerst zichtbare huis links, waar de meid voor staat –tegenwoordig nr. 187– vanaf 1777 de boekhandelaar en kunstverzamelaar Jan de Groot. Zijn collectie werd in 1804 geveild en bleek veel topografische schilderijen van tijdgenoten te bevatten, waaronder maar liefst vijftien werken van Ouwater! Een groot deel van de huizen aan deze kant van de gracht zijn eind negentiende eeuw afgebroken om plaats te maken voor de Raadhuisstraat.

In Den Haag heeft Ouwater in 1782 en 1788 gewerkt. Bijzonder fraai is zijn gezicht op het Buitenhof in het Haags Historisch Museum. Het leven van alledag wordt hier weergegeven, zij het wel dat van de gegoede burgerij. Vanaf het Buitenhof kijken we op het Stadhoudersplein. Opvallend is het witte observatorium boven op de Mauritstoren. Links staat het gebouw Vijverhof, waar de stadhouder Willem V zijn kabinet van antiquiteiten, naturalia, penningen en dergelijke had gehuisvest. Op dit moment wordt het pand weer gerestaureerd als dependance van de Tweede Kamer.

Kleinere meesters

In den lande waren ook kleinere meesters werkzaam. Zo zien we op veilingen ook wel werk

van Hendrik Keun opduiken. Keun is in 1738 in Haarlem geboren en er in 1787 begraven. Hij is duidelijk beïnvloed door Jan van der Heijden en werkte voornamelijk in zijn geboortestad en in Amsterdam. Daarnaast kennen we een bijzonder aardig schilderijtje van hem dat een molen buiten Amersfoort weergeeft. Wij zien op de achtergrond de Slijkpoort en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Op zeer anekdotische wijze geeft de meester het landelijke leven van dit provinciestedje weer.

Absoluut een hoogtepunt in zijn oeuvre is het *Gezicht over de Plantage op de Muiderpoort*, nu bij kunsthandel P. de Boer. Het stuk is voluit gesigneerd en 1776 gedateerd. Wij kijken hier dus op de nieuwe Muiderpoort die na de instorting van de oude in 1771 is verrezen. Keun heeft in 1769 van de ingestorte Muiderpoort ook een tekening gemaakt, die deel uitmaakt van de beroemde collectie Van Eeghen in het Amsterdams Gemeentearchief. Links op het schilderij zien we volgens het opschrift de buitenplaats Vliet zorg die in 176.. is 'geboud'.

Een andere kleine, zeer provinciale kunstenaar uit het einde van de achttiende eeuw is J. Verwest. In de rijke collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen wordt een fraaie aquarel bewaard met een gezicht op Goes. We zien de gortmolen 'De Grenadier', het stadhuis en de Grote of Magdalenakerk. Van deze

Hendrik Keun (1738-1787),
*Gezicht op Amersfoort met de
Slijkpoort en de O.L.V. Kerk*;
olieverf op doek, 24x27 cm
(Huidige verblijfplaats onbekend).

Hendrik Keun (1738-1787), *Gezicht op de Muiderpoort te Amsterdam*, 1766; olieverf op paneel. 61,5x92,5 cm (Collectie Kunsthandel P. de Boer, Amsterdam)

Verwest weten we eigenlijk niet meer dan dat hij op 12 juni 1782 in Goes is gedoopt. Toch is het door hem getekende stadsprofiel heel aardig en alleen al daarom zo bijzonder omdat Goes niet zo vaak is weergegeven.

Sfeer belangrijker

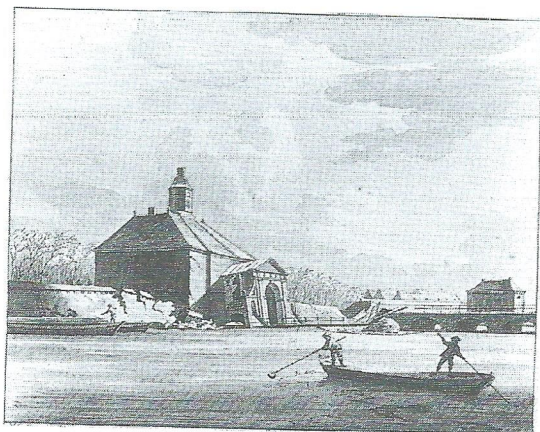
Ook in de negentiende eeuw wordt het stadsgezicht als genre actief beoefend. Aanvankelijk werkte men geheel in de traditie van de voorgaande eeuwen. Kunstenaars als Bartholomeus van Hove (1790-1880), Jan Hendrik Verheyen (1778-1846) en natuurlijk Johan Christiaan Karel Klinkenberg (1852-1924) zijn bekende exponenten uit die tijd. Tegen het eind van de eeuw komt ook in Nederland het impressionisme op. Bij stadsgezichten gaan we zien, dat het niet langer meer gaat om de exacte weergave van een deel van de stad, maar dat de sfeer veel belangrijker wordt. Een van de bekendste kunstenaars die zo te werk gaat is ongetwijfeld Floris Arntzenius (1864-1925). Deze in Nederlands-Indië geboren kunstenaar werkte voornamelijk

in Den Haag. Met rake lijnen en vaak zeer schetsmatig weet hij het leven van alledag vast te leggen. Door de kenmerkende gebouwen goed weer te geven, kunnen we deze schilderijen en aquarellen vaak toch nog thuis brengen. Hier afgebeeld is het gezicht op de Lange Poten, gezien vanaf het Spui in Den Haag dat onlangs bij Christie's op de veiling was. Wat een sfeer weet Arntzenius op te bouwen!

Ook in de twintigste eeuw blijven er kunstenaars actief die zich in het stadsgezicht specialiseren. Ciano Sieuwert (1942) en Charles Kemper

Hendrik Keun (1738-1787), *Gezicht op de Muiderpoort te Amsterdam*, 1766; sporen van zwart krijt, pen en penseel in bruin, 226x286 mm (Gemeentearchief Amsterdam)

Floris Arntzenius (1864-1925), *De Lange Poten gezien vanaf het Spui te Den Haag*, 1900; tekening op papier en aquarel, wit gehoogd, 245x180 mm (Foto Christie's)

(1913-1985) bijvoorbeeld gaven op hun heel eigen wijze delen van een stad weer. Daarnaast waren en zijn er ook veel grafisch kunstenaars actief in dit genre. Te denken valt aan bijvoorbeeld Hendrik Elias Roodenburg (1895-1987), Cornelis Brandenburg (1883-1954), Sees Vlag (1934) en Wim Bettenhausen (1942). Van Kemper zien we hier tenslotte een aquarel uit 1974 waarop hij een fraai stadsprofiel van Dordrecht weergeeft. Met een grote precisie zien we afge-

meerde schepen aan de kade van de Leuvehaven met op de achtergrond de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk. Sinds Berckheijde in de jaren negentig van de zeventiende eeuw de Hofvijver zo typerend weergaf lijkt er weinig veranderd te zijn in de manier waarop Kemper dit genre drie eeuwen later heeft beoefend.

**Charles Kemper (1913-1985),
Gezicht op Dordrecht, 1974;
aquarel 37x78 cm.
Foto Steven Witkam.**

Jim van der Meer Mohr is kunsthistoricus en werkzaam als freelance Fine Art Consultant.

**J. Verwest, Gezicht op Goes
vanuit het zuidwesten; aqua
(Collectie Rijksarchief Zeeland)**

GESIGT VAN DE STAD GOES UYT HET SUYDWESTEN TE SIEN.